

4. Redko S.I., Panchenko A.G. Doslidzhennya motivatsiy nih dzherel pedagogichny pratsivnikiv yak of the clerk of the success of the schoolhouse mortgage. [Electronic access mode]: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10063/1/S_Redko_A_Panchenko_PPTP_3-4_IS.pdf
5. Yak Estoniya reformed the system ovsti. [Electronic access mode]: <https://uk.etcetera.media/groshey-nemaye-ale-vi-vchitesya-yak-estoniya-reformovala-sistemu-osviti.html>

УДК 321.64

Моцак С.І., Гупало К.П.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ВИСВІТЛЕННЯ КОНЦЕНТРАЦІЙНИХ ТАБОРІВ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ В ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

У статті розглядається питання висвітлення тематики німецьких концентраційних таборів Третього Рейху в шкільній історичній освіті. Зроблено аналіз викладу даної тематики в працях різних дослідників.

Ключові слова: концентраційний табір, Третій Рейх, антисемітизм.

Моцак С.І., Гупало К.П. Освещение концентрационных лагерей Третьего Рейха в школьном историческом образовании.

В статье рассматривается вопрос освещения тематики немецких концентрационных лагерей Третьего Рейха в школьном историческом образовании. Сделан анализ изложения данной тематики в трудах различных исследователей.

Ключевые слова: концентрационный лагерь, Третий Рейх, антисемитизм.

Motsak S.I., Gupalo K.P. The study of the concentration camps of the Third Reich in the school history education.

The article addresses the issue of covering the subject of the German concentration camps of the Third Reich in school history education. An analysis is made of the presentation of this subject in the textbooks of various authors.

Keywords: concentration camp, Third Reich, anti-Semitism.

Концентраційні табори – місця для примусової ізоляції реальних або передбачуваних супротивників держави, політичного режиму. На відміну від в'язниць, звичайних таборів для військовополонених і біженців, концентраційні табори створювалися з особливих декретів під час війни, загострення політичної боротьби.

Німецьке керівництво створило широку мережу різного типу концтаборів для утримання військовополонених і насильно вивезених у рабство громадян окупованих країн. При цьому використовувався досвід роботи внутрішніх концентраційних таборів, створених в Німеччині після приходу нацистів до влади. Концентраційні табори рейху були відомі жорстоким поводженням з в'язнями і нелюдськими умовами їх утримання.

Система концтаборів нацистської Німеччини явище унікальне і за своїми масштабами і за своєю жорстокістю. Пенітенціарна система Третього Рейху була визнана світовою громадськістю злочином проти людства.

Так звана політика Нового ладу в Європі диктувала консеквентно тодішньому німецькому диктаторові й його оточенню запалити світ Другою світовою війною, що забрала мільйони жертв різних народів. Третій Рейх став шукати заколонізаційні простори для своєї «вибраної раси».

Він поділив людство на пануючих і рабів. Став винищувати цілі народи. Впровадив в життя нелюдську й нечувану в історії систему концентраційних таборів. Завів невилічну працю. Знехтував всі міжнародні конвенції, а девізом німецьких державних керівників стало насильство, підступні і явні мордування, щоденні розстріли та грабїж над одиницями і цілими народами.

На сьогоднішній день у вітчизняній історичній науці досі немає комплексного дослідження системи нацистських концентраційних таборів.

Вершиною цієї політики були газові камери для масового отруювання людей, а щоб не залишалися сліди злочину, крематорії III-го Рейху диміли як вдень так і вночі. Не дивно, що синонімом державного правління III-го Рейху стала система концентраційних таборів, що сама собою знищила та покалічила мільйони людей [1, с.115].

Історія німецьких концтаборів поділяє їх на три ступені. Перший ступінь – це табори праці, звані Арбайтслагер. Сюди зачисляли карні табори в поліційному значенні. До цієї категорії треба зачислити поліційні в'язниці, такі як Терезін, Брец. Ця категорія концтаборів є найбільш різновидна як по своїй формі так і по змісту. Звичайно різнилася вона від двох інших категорій своїм більш м'яким режимом, обмеженим часом ув'язнення, пересічно до кількох місяців. Однак ці формальності були тільки в початках переведеного поділу, бо в подальшому, ця різниця була поступово знищена і ці табори ставали подібними до інших концтаборів. Зовнішньо вони відрізнялися від інших, одяг військовополонених був схожий більше на цивільне вбрання, на якому не було спеціальних відзнак-номерів, волосся в'язнів не стригли. В дійсності перший ступінь був сурогатом справжніх концтаборів двох інших ступенів.

Другий ступінь – це дійсні концтабори, в яких не визначався термін перебування в'язня. Полонені ходили в спеціальному одязі в біло-синю смугу з номерами на грудях та трикутниками, що вказували по якій причині вони сюди потрапили. Волосся в'язнів повністю було зстрижене. Умови життя і праці були тут тяжчі, чим в першому ступені. Ступінь другий розподілявся на багато інших категорій, але вони не мали найменшого значення на практиці. Концтаборами другого ступня були Дахау (який пізніше став категорією першого ступня і був взірцевим, показовим табором передусім для закордону), Бухенвальд.

Табори третього ступеня – це концтабори знищення. Сюди потрапляв найбільш небезпечний тип людей, якому робили записи на супровідних документах, що повернення цих людей в світ було небажаним. Життя в'язнів в цих таборах проходило три місяці. Типовими млинами смерті були: Флоссенбург, Гросс-Розен, Аушвіц в 1940-1942 роках. Подібні табори Аушвіцу були таборами смерті до кінця війни – Майданек, Бельзен, Янівський, Берген-Бельзен. Цей поділ концтаборів не був видержаний в їхньому історичному розвитку та існуванні. Ступені концтаборів змінювалися, з третього ступеня табір міг з легкістю змінитися на табір другого ступеня і навпаки. Концентраційний табір Аушвіц був під кінець війни табором другого ступня, тоді коли побічні табори Бухенвальду, концтабори другого ступеня перетворювалися на концтабори знищення. Ступінь концтаборів вирішували різні моменти: персональна політика таборових комендантів, загальна думка чи упередження, рішення стосовно господарського використання фізичної сили в'язнів та політика відбору для знищення безпосередньо чи посередньо лягали на адміністрацію табору [4, с.18]

Спочатку ув'язнені в таборах поділялися на чотири групи: політичні противники режиму, представники «нижчих рас», кримінальні злочинці і «неблагонадійні елементи». Друга група, що включає циган і євреїв, підлягала безумовного фізичного винищення і містилася в окремих бараках.

Вони піддавалися найбільш жорстокому поводженню з боку нацистської охорони, їх морили голодом, посилали на самі виснажливі роботи. Серед політичних в'язнів були члени антинацистських партій, в першу чергу комуністи і соціал-демократи, члени нацистської партії, звинувачені в серйозних злочинах, слухачі зарубіжного радіо, члени різних релігійних сект. Серед «неблагонадійних» числилися гомосексуалісти, незадоволені [2, с. 345].

В концентраційних таборах перебували й кримінальні злочинці, яких адміністрація використовувала в якості наглядачів за політичними в'язнями.

Всі в'язні концтаборів були зобов'язані носити відмітні знаки на одязі, в тому числі порядковий номер і кольоровий трикутник («Вінкель») на лівій стороні грудей і правому коліні.

Всі політичні в'язні носили трикутник червоного кольору, кримінальники – зелений, «неблагонадійні» – чорний, гомосексуалісти – рожевий, цигани – коричневий.

Євреї носили крім класифікаційного трикутника ще і жовтий, а також шестикутну «зірку Давида». Порушив расові закони («расовий осквернитель») євреї повинен був носити чорну облямівку навколо зеленого або жовтого трикутника.

Іноземці також свої відмітні знаки (французи носили нашу букву «F», поляки – «P»). Буква «K» позначала військового злочинця, буква «A» – порушника трудової дисципліни. Недоумкуваті носили нашивку Blid – «дурень». Ув'язнені, які брали участь або яких підозрювали у втечі, повинні були носити червоно-білу мішень на грудях і на спині [2, с. 181].

Автори підручників з Всесвітньої історії для учнів 10 класу лише частково звертають увагу учнів на тему концентраційних таборів, більше уваги приділяється антисемітській політиці Адольфа Гітлера.

Беручи до уваги шкільні підручники з історії, а саме підручник по Всесвітній історії для 10 класу автора П.Полянського, в якому можна ознайомитися з такою інформацією: « Жажлива доля під час війни спіткала євреїв. Їх виселяли до спеціальних закритих районів – гетто. Починаючи з 1942 р. нацисти масово розстрілювали євреїв або знищували їх у газових камерах концтаборів Бухенвальд, Заксенгаузен, Аушвіц, Дахау та ін.». Автор більше акцентує увагу на рухові опору проти нацистського режиму та мало описує «вбивчу машину» – концентраційні табори [5, с, 218].

Т.Ладиченко в своєму підручнику Всесвітня історія 10 клас описує: «Новий порядок» передбачав здійснення особливої расової політики, жертвами якої стали євреї, цигани, а затим і слов'янське населення Східної Європи.

У 1942 р. керівництво Німеччини прийняло рішення про фізичне знищення всіх євреїв у Європі. Запрацювали «фабрики смерті» – концентраційні табори, найбільшими з яких були Освенцім (із травня 1940 по січень 1945 р. в ньому було знищено понад 4 млн осіб), Майданек (загинуло 1,5 млн в'язнів), Треблінка на території Польщі; Дахау, Бухенвальд, Заксенгаузен і Равенсбрюк у Німеччині; Маутгаузен в Австрії. Загалом до концтаборів потрапило 18 млн осіб, з яких 12 млн були знищені, з них 6 млн становили євреї» [3, с. 144].

Підручник авторів Н.М.Сорочинська, О.О.Гісем Всесвітня історія 10 клас дає нам такі відомості: « Важливим елементом насадженні «нового порядку» були концентраційні табори, до яких відправляли всіх невдоволених і тих, кого нацисти вважали небезпечними для свого режиму. У Європі налічувалося близько 30 концтаборів. Найбільші з них – Дахау, Бухенвальд, Майданек, Освенцім. У цих справжніх фабриках смерті знищили мільйони людей з різних країн.»

«У січні 1942 р. нацистське керівництво ухвалоє рішення про створення а території Польщі таборів смерті, обладнаних газовими камерами і крематоріями (Треблінка, Собібор, Майданек, Освенцім, Белжець). У

таких таборах за роки їхнього існування було знищено 2,5 євреїв. Створення таборів смерті супроводжувалося масовим винищенням мешканців гетто» [6, с. 211].

Автор підручника з Всесвітньої історії для 10 класу І. Щупак наголошує: « У Німеччині та на всіх територіях, окупованих нацистами, діяли концентраційні табори Дахау, Бухенвальд, Заксенхаузен, Равенсбрюк (у Німеччині), Маутхаузен (у Австрії), та табори смерті – центри знищення Аушвіц-Біркенау (Освенцім), Белжець, Майданек, Собібор, Трєблінка, Хелмно (на території окупованої Польщі). В'язнів змушували виконувати каторжні роботи, морили голодом, катували. У багатьох таборах нацистські лікарі поводити «медичні» експерименти, садистськи піддаючи свої жертви тортурам. У цілому в концтаборах і таборах смерті опинилося 18 млн осіб, 12 з яких загинули.

Мільйони жителів Європи насильно вивезли в Німеччину для робіт на заводах, у сільському господарстві «третього рейху». Для утримання населення покірності застосовували систему заручництва і масових езекуцій» [7, с. 174].

Загалом проаналізувавши підручники з Всесвітньої історії для учнів 10 класу хочеться сказати, що тематика концентраційних таборів у всіх авторів розглядається в невеликому обсязі. Автори більше уваги звертають Голокостіві та Рухові Опору проти нацистського окупаційного режиму.

Лише автори Т. Ладиченко та І. Щупак звертають увагу учнів на єдиному концентраційному таборі для жінок та дітей – Равенсбрюці.

Найбільш повний матеріал стосовно концтаборів розміщено у підручнику авторів Н.М. Сорочинська , О.О. Гісем. Автори намагаються висвітлити якомога більше конкретного матеріалу та дати учням найбільш вірні дані.

Для якісної підготовки вчителю потрібно опрацювати не лише матеріал підручника, а й користуватися додатковою історичною літературою та документами. Адже матеріал, який подано в сучасному підручнику з Всесвітньої історії не є повним та лише в деякій мірі охоплює тематику концентраційних таборів.

Одним з головних завдань навчання історії є формування в учня здатності до критичного мислення та вміння аналізувати минуле з метою винесення певних уроків і розвитку власного світогляду. Вивчення історії концентраційних таборів створює умови для активного виховання в учнів цих якостей. Викладання історії концтаборів в рамках шкільного навчання є болючою і дражливою проблемою.

Серед учнів можуть бути ті, хто здатен ототожнювати себе з тою чи іншою категорією людей, які переслідувалися нацистами, або ж з тими, від чиєї поведінки залежав певною мірою перебіг цих трагічних подій.

Історія концентраційних таборів, що подана лише як добір фактів, так само як і розповідь, що подається на надвисокому емоційному рівні, є двома крайнощами, які унеможливають адекватне розуміння явища. Масштаби, жорстокість, що виходить за будь-які межі, садизм на державному рівні, що мав місце – все це може спричинити своєрідний шок, який також «виносить» цю подію за рамки буденної історії.

Віддаленість явища концтаборів у часі може створити в учнів ілюзію «давності», а значить і нереальності того, що сталося.

Комплексний підхід до висвітлення історії полягає у тому, щоб в учнів не склалася спрощена картина минулого, позбавлена «барв», «відтінків», багатоголосся. Історія концентраційних таборів – це не лише результат нацистської політики, а й наслідок неготовності світової спільноти протистояти расизму у його крайніх проявах, поширенню антисемітських поглядів у певних суспільних колах Європи. Історія концтаборів має значні відмінності в різних країнах, що знаходить певне пояснення в їхній історичній і культурній спадщині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков А. Оруженосцы нации. Вермахт в нацистской Германии. Москва: Яуза, 2006. 400 с.
2. Корнеева Л. А жить так хотелось... Воспоминания бывших узников концлагерей и гетто. Беэр-Шева, 2010. 340 с.
3. Ладиченко Т.В. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2018. 160 с.
4. Марунчак М. Г. Система німецьких концтаборів і політика винищення в Україні. Вінніпег : Загальна бібліотека «УКТ», 1963. 88 с.
5. Полянський П. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота, 2018. 256 с.
6. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 256 с.
7. Щупак І.Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : УОБЦ «Оріон», 2018. 208 с.

REFERENCES

1. Ermakov A. The Aviators of the Nation. Wehrmacht in Nazi Germany. Moscow: Yauza, 2006. 400 p.
2. Korneeva L. And I wanted to live so much ... Memoirs of former prisoners of concentration camps and ghettos. Beer Sheva, 2010. 340 p.
3. Ladichenko T.V. World History (Standard Level): Textbook for Grade 10 General Secondary Education. Kyiv: Genesis, 2018. 160 p.

4. Marunchak M. G. The system of German concentration camps and the policy of extermination in Ukraine. Winnipeg: The General Library "UCT", 1963. 88 p.
5. Polyansky P. World History (standard level): a textbook for the 10th form of institutions of general secondary education. Kyiv: Diploma, 2018. 256 p.
6. Sorochinskaya NM, Gisem O.O. World History (Standard Level): Textbook for Grade 10 General Secondary Education. Ternopil: Educational book - Bogdan, 2018. 256 p.
7. Shchupak I.Ya. World History (Standard Level): Textbook for Grade 10 General Secondary Education. Kyiv: URC "Orion", 2018. 208 p.

УДК 323.325(477)

Моцак С.І., Ломакіна О.В.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА НА РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НАПРИКІНЦІ 20-Х – ПОЧ. 30-Х РОКІВ

У статті йде мова про загострення соціально-політичних та економічних протиріч між радянською владою та українським селянством, та реакції українського села на репресивні заходи наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Автор аналізує різні форми та методи селянського протесту.

Ключові слова: репресії, опір, «куркуль», повстання, агітація.

Моцак С.І., Ломакіна О.В. Реакция украинского крестьянства на репрессивные меры советской власти в конце 20-х нач.30-х годов.

В статье идет речь об обострении социально-политических и экономических противоречий между советской властью и украинским крестьянством, и реакции украинского села на репрессивные меры в конце 20-х - начале 30-х годов ХХ века. Автор анализирует различные формы и методы крестьянского протеста.

Ключевые слова: репрессии, сопротивление, «кулак», восстание, агитация.

Motsak S.I., Lomakina, O.V. The reaction of the Ukrainian peasantry to the repressive measures of Soviet power in the late 20s and early 30s.

The article deals with the aggravation of socio-political and economic contradictions between the Soviet government and the Ukrainian peasantry, and the reaction of the Ukrainian village to repressive measures in the late 20's and early 30's of the twentieth century. An author analyses different forms and methods of peasant protest.

Key words: repression, resistance, "kulaks", rebellion, agitation.

Початок нового сталінського аграрного курсу – насадження протиприродних виробничих відносин, репресії викликали активний опір українського села.

Форсування темпів промислового будівництва викликало негативні явища не тільки у сільському господарстві, але й в народному господарстві у цілому. По-перше, поглибилися продовольчі труднощі, що викликало необхідність введення у містах нормованої торгівлі хлібом. По-друге, відбулась відмова від контрактації, почали здійснюватися принципи продовольчої диктатури. Тобто провадилась цілеспрямована політика насильницького вилучення у селян продовольства. По-третє, почалася експропріація частини селянства з використанням жупелу куркульської небезпеки. По-четверте, почали застосовуватися адміністративні методи при залученні селян у виробничі колективні господарства [1, с. 128].

Селянство стало все більш відверто висловлювати своє невдоволення, у відповідь на жорстоку політику влади. Насамперед селяни вдавалися до такої форми спротиву, як приховування зерна. Знаходилося чимало селян, що готові були за будь-яку ціну не допустити вилучення у них майна.

Влітку 1929 року почався також таємний забій скота. З самого початку він набув неймовірного розмаху, досягаючи катастрофічних розмірів. Селяни різали усе – корів, телят, свиней, коней. Не дивлячись на те, що січнева постанова 1930 року загрожувала висилкою та конфіскацією майна за «хижацький забій скота», в окремих місцевостях України він складав до 75 % від загальної кількості поголів'я.

Посилення економічного тиску на селянство, звуження рамок легальної політичної діяльності, якими супроводжувалося введення нового курсу щодо селян, зменшувало можливості легального захисту їх інтересів. Це змушувало селян переходити до протиправних дій. Відчувши на власному господарському досвіді переваги ринкової економіки, вільної торгівлі, до певної міри з елементами державного регулювання, селянство однозначно виступило на захист принципів непу. Опір селян набував різноманітних форм. Він був неорганізованим, однак досить масовим [4, с. 239].

З 1928 року стало відчуватися підвищене оподаткування, селяни намагались ухилитись, звертались до тактики дроблення своїх господарств, відмови від оренди, ліквідації або приховування частини засобів виробництва. Ще один спосіб ухилення – оформлення фіктивних розлучень. Зафіксовано ряд випадків, коли селяни удавано розлучалися зі своїми дружинами, вимагаючи виділення половини описаного майна [7, с. 490].

Навесні 1928 року прокотилась хвиля бунтів, які в деяких місцях набували масового характеру, за активної участі жінок. Так в с. Мостовому Першомайського округу юрба селян з навколишніх сіл, переважно